

Joseph F a m e r é e, Gilles R o u t h i e r, Yves Congar. Seria *Initiations aux théologiens*. Paris: Les éditions du Cerf 2008 ss. 313.

W 2001 r. zainicjowano serię *Initiations aux théologiens*, której celem stało się przybliżenie wielkich postaci współczesnej teologii chrześcijańskiej. W ciągu 7 lat zaprezentowano teologiczne dzieło Henri de Lubaca, Karla Rahnera, Jürgena Moltmanna, Dietricha Bonhoeffera, Karla Bartha i Johanna Adama Möhlera. W 2008 r. poświęcono kolejny tom serii teologicznej postaci francuskiego dominikanina Yvesa Congara.

Publikacja przybliży osobę i dzieło wielkiego teologa w pięciu odsłonach, poprzedzonych wstępem. Całość kończy zestawienie bibliograficzne. Zostało ono podzielone na źródła, następnie pisma Congara oraz publikacje poświęcone refleksji omawianego teologa.

We wstępie autorzy uzasadniają swój wybór. Życie Congara przypadło na XX wiek, obfitujący w wielkie i trudne wydarzenia. Jego teologia była owocem dialogu z ludźmi Kościoła, innymi wyznaniem chrześcijańskimi oraz ze światem. Co więcej, Congar towarzyszył wielkiej odnowie Kościoła na płaszczyźnie teologicznej, szeroko otwartej przez Sobór Watykański II. Chodzi tu głównie o ekumenizm, o eklezjologię i teologię laikatu. Teologowie zajmujący się ekumenizmem i eklezjologią, nie tylko katolicy, mają wielki dług do spłacenia temu tytanowi pracy.

Pierwsza część szkicuje biografię intelektualną francuskiego dominikanina. Pozwala ona uświadomić sobie dynamizm i główne nurty jego teologicznej drogi. Przedstawia jego dzieciństwo i młodość, powołanie i okres formacji zakonnej, czas II wojny światowej, trudny okres powojenny, „ciemne lata 1954-1959”, okres soboru, czas syntezy posoborowej, w końcu jesień życia (1984-1995).

Druga część, obszerniejsza niż pozostałe, jest poświęcona myśli teologicznej dominikanina. Można odnieść wrażenie, że jest to centralna część tej publikacji. Należy także zauważyć, że w swych refleksjach Congar dotknął praktycznie wszystkich tematów teologicznych. W omawianej publikacji poruszono sukcesywnie wszystkie wielkie tematy składające się na całokształt jego refleksji. W perspektywie bogactwa tematów autorzy wybrali sześć, które w sposób wyjątkowy zostały przepracowane przez dominikanina. Wspomniane tematy zostały przedstawione w sposób syntetyczny w perspektywie całości jego dzieła.

Pierwszy rozdział tej części dotyczy katolickości i jedności. Congar jawi się jako teolog w pełni „katolicki”. Wynika to z tego, że jest członkiem Kościoła katolickiego, ale także i z jego formacji intelektualnej, tomistycznej. To on wraz z innymi odczuwał wielką potrzebę w latach 30-tych ubiegłego stulecia głębokiej odnowy, a także poszerzenia „katolickości” samego Kościoła katolickiego. Potrzeba ta wynikała z jego pasji dla jedności chrześcijan. W tym czasie Congar uczyni z katolickości podstawową kategorię swej eklezjologii. Z tego okresu pochodzi jego publikacja, która stała się symbolem: *Chrétiens désunis. Principes d'un „oecuménisme” catholique* (1937). Po raz pierwszy ze strony rzymskokatolickiej podjął na szeroką skalę próbę usytuowania ekumenizmu na płaszczyźnie teologicznej. W latach 80-tych,

w perspektywie dialogu ekumenicznego, rozwijanego po Soborze Watykańskim II, Congar podjął nowe badania dotyczące różnorodności i jedności (*Diversités et communion. Dossier historique et conclusion théologique*, 1982). Mimo różnego spojrzenia i różnych akcentów, dwie publikacje cechują się głęboką kontynuacją. Różnice te wskazują także na wyraźne dojrzenie intelektualne wielkiego teologa.

Drugi temat dotyczy reformy Kościoła. Powołanie ekumeniczne Congara jest dostrzegalne od samego początku. Jako młody teolog z dominikańskiego ośrodka *Saulchoir* stawiał przed sobą zadanie wyjaśnienia dwóch „znaków czasu”: rany spowodowane rozbięciem Kościoła i zjawisko niewiary (*incroyance*). W tych dwóch przypadkach pojawia się ta sama troska: odnowić oblicze Kościoła, aby ludzie mogli na nowo uwierzyć. Temat zdeformowanego oblicza Kościoła jest obecny w refleksji francuskiego teologa od początku aż do Soboru Watykańskiego II. Odnowa tego oblicza zakłada podwójne działanie: poszerzenie i pogłębienie prezentacji Kościoła w wymiarze eklezjologicznym (odnowa koncepcji Kościoła) i pastoralnym (odnowa życia Kościoła). Congar działał we wspomnianych dwóch kierunkach, chociaż główne wysiłki skoncentrował na obszarze intelektualnym. Nigdy nie rozdzielał tych dwóch wymiarów odnowy Kościoła. Zgodnie z jego myślą, istnieje nieustanne współdziałanie między życiem Kościoła i teologią (eklezjologią). Między nimi istnieje relacja solidarności. Każde podjęcie reformy Kościoła jest trudne i ryzykowne. Stąd proponuje, aby przedsięwzięciu reformy towarzyszyły dwie postawy: zmysł duszpasterski i cierpliwość (*sens pastoral, patience*) oraz samokrytyka (*autocritique*). Reforma Kościoła domaga się również wielkiej pracy intelektualnej. Chodzi tu zwłaszcza o „powrót do źródeł” (*retour aux sources*). W tej perspektywie należy pochylić się nad rozumieniem Tradycji, a także prześledzić rozwój doktryny katolickiej i zająć się eschatologią. Katolickość, ekumenizm, chrześcijańska odpowiedź na niewiarę i kwestia reformy Kościoła są ze sobą ściśle związane. Prawdziwa odnowa Kościoła dokonuje się poprzez sięgnięcie do źródeł biblijnych, liturgicznych, patrystycznych, prawnych i historycznych.

Trzeci rozdział ukazuje teologię ministeriów poddaną pewnej ewolucji. Z nazwiskiem Congara wiąże się zwłaszcza teologia laikatu. W czasie obrad *Vaticanum II* nie zajmował się opracowaniem III rozdziału *Lumen gentium* czy IV rozdziału poświęconego świeckim, lecz zajął się przygotowaniem rozdziału II dotyczącego Ludu Bożego. Teologia laikatu była przedsięwzięciem śmiałym i nowatorskim. Prowadziła ona do gruntownego przemyślenia całości eklezjologii. Congar przywołał kilka aspektów i etapów swej pracy w tej dziedzinie. Chodzi głównie o dwa podstawowe aspekty: ujęcie Kościoła jako całości i stopniowe odzyskiwanie pneumatologii w eklezjologii. Nie prowadziło to tylko do wypracowania teologii laikatu, lecz zarazem do odnowy teologii ministeriów, do zaproponowania eklezjologii ożywianej przez życie Kościoła, jego wypełnianie w czasie poprzez powrót do źródeł. Chodziło zatem o „całościową eklezjologię” (*ecclésiologie totale*, s. 115), biorącą pod uwagę zarówno życie jak i działanie Kościoła. Jest to „eklezjologia komunii” (*ecclésiologie de la communion*, s. 115), która wskazuje na organiczność Kościoła i współzależność między ministerium hierarchicznym a laikatem. Uczestnictwo wszystkich w różny sposób w życiu Kościoła pozostaje wspólnym dziełem. Wspomniane uczestnictwo w życiu Kościoła domaga się dopracowania wielu szczegółowych kwestii, np. zwyczaju, *sensus fide-*

lium, opinii publicznej w Kościele, synodalności, kolegialności itp. Kościół realizuje się poprzez żywą relację między dwoma biegunami: hierarchicznym i wspólnotowym.

Czwarty rozdział opisuje Tradycję przez „T” i tradycje. Tradycja Kościoła zajmuje ważne miejsce w refleksji francuskiego dominikanina. Tej problematyce Congar poświęcił dwie podstawowe publikacje: *La Tradition et les traditions. Essai historique* (1960) i *Essai théologique* (1963). Myśli tam zawarte przyczyniły się do redakcji Konstytucji dogmatycznej o Bożym Objawieniu *Dei verbum*. Kwestia dotycząca Tradycji została przedstawiona w dwóch odsłonach: refleksje przed opublikowaniem wyżej wymienionych publikacji oraz refleksje zawarte w tych publikacjach i pismach późniejszych. Dwa główne przeświadczenia kształtują teologię dominikanina dotyczącą Tradycji: pełna historyczność Bożego daru (poprzez Dzień Pięćdziesiąticy) oraz Chrystus i Kościół są włączeni w jedno misterium.

Piąty temat ukazuje relację między chrystologią i pneumatologią. Congar zredagował relatywnie mało tekstów dotyczących chrystologii, pneumatologii i trynitologii. Zazwyczaj podejmował tę problematykę w relacji do życia Kościoła i do swej eklezjologii, a zatem w szerokiej perspektywie ekonomii zbawczej. W okresie posoborowym pojawia się pewna ewolucja w jego refleksji chrystologicznej i pneumatologicznej. Podkreśla jeszcze wyraźniej dzieło Chrystusa (chrystocentryzm) i Ducha Świętego, któremu przypisuje pewną autonomię. To przesunięcie akcentu przyniesie także konsekwencje dla koncepcji Trójcy Świętej i roli Boga Ojca.

Szesty rozdział proponuje wypracowanie metody w eklezjologii. Jeśli Congar pozostaje mistrzem w eklezjologii, to nie tylko dlatego, że opracował zdecydowaną większość tematów eklezjologicznych, ale ponieważ wypracował metodę, dzięki której mogła mieć miejsce odnowa. Metoda ta nigdy nie została zaprezentowana w sposób formalny i syntetyczny, lecz można ją wydedukować z jego pracy i pism, które pozostawił. Punktem wyjścia dla refleksji dotyczącej metody teologa jest rok 1932, w którym zaczyna swoje wykłady z eklezjologii w *Saulchoir*. Aby przedstawić główne elementy metody eklezjologicznej, autorzy proponują trzy wskazówki, przedstawione zresztą przez samego Congara: 1) wzięcie pod uwagę rzeczywistości, historii i życia; 2) poszerzenie punktu widzenia poprzez powrót do źródeł; 3) praktyka ekumenizmu. Chodzi zatem o potrójne poszerzenie horyzontu, który umożliwi takie objęcie Kościoła, który nie pozwala się zawrzeć w żadnej formule. Metodę eklezjologiczną Congara można streścić następująco: należy poszukiwać „innego rozumienia rzeczy” (*une autre intelligibilité des choses*, s. 197), niż tylko czysto spekulatywne i dialektyczne. Congar podkreślał bardziej podejście historyczne w eklezjologii, niż filozoficzne. Zajmując się także apologetyką zauważył, że nie należy pojmować eklezjologii jako obrony Kościoła katolickiego. Winna ona prezentować wizję jasną i żywą całego Kościoła. Oryginalnością metody Congara jest także zajmowanie się Kościołem, wychodząc w swej refleksji „od człowieka” i formułując te refleksje „dla człowieka”, niż raczej zajmując się problematyką Kościoła jako takiego.

Po ukazaniu wymiaru biograficznego i tematycznego, III część ukazuje szeroką i zróżnicowaną geografie opublikowanych dzieł Congara. Bibliografia Congara jest bardzo obszerna. Zawiera 1790 pozycji bibliograficznych, publikacji zwartych i artykułów (do roku 1987 – ostatni rok jego publikacji). To ogromne dzieło zostało zaprezentowane najpierw chronologicznie a później tematycznie. W prezentacji tematycz-

nej wyszczególniono: ekumenizm, eklezjologię, teologię, historię, Sobór Watykański II oraz przedstawiono Congara jako wydawcę.

IV część jest swego rodzaju podsumowaniem. Ukazuje wielkie dziedzictwo myśli francuskiego teologa. W przedostatniej części autorzy podejmują refleksję nad trzema elementami myśli Congara: pojęciem „katolickości” (*la catholicité*), następnie kontemplacją misterium Kościoła, czyli życiem Kościoła (*la vie de l’Eglise*) i w końcu reformą w Kościele (*la réforme dans l’Eglise*). „Katolickość” była pojęciem kluczowym dla Congara, które pozwoliło otworzyć nowe perspektywy dla eklezjologii. Katolickość, do której odwoływał się Congar, wypełnia także obecne życie Kościoła. Ostatecznie dwa punkty odniesienia charakteryzują całość dzieła Congara: św. Tomasz z Akwinu i Sobór Watykański II. Wspomniane dwa punkty odniesienia były jednocześnie punktami odniesień Kościoła katolickiego. Na początku XX stulecia, *Suma* Akwinaty była powszechnym punktem odniesień, tak jak dokumenty *Vaticanum II* w drugiej połowie ubiegłego wieku. Doświadczenie Congara jest wciąż aktualne w tej dziedzinie. Z jednej strony potrafił on przyjąć postanowienia soboru bez zamknięcia się w nim, tak jak przyjął myśl Tomasza dostrzegając jego ograniczenia i potrzebę aktualizacji. Z drugiej strony przykład Congara przestrzega przed rozumieniem tego wydarzenia jako zbioru wypowiedzi o charakterze ponadczasowym i ahistorycznym. Hermeneutyka dokumentów soborowych, jak i hermeneutyka tekstów św. Tomasza winna uwzględniać historię.

Ostatnia, V część prezentuje wybór najbardziej charakterystycznych tekstów Congara. Jest to zbiór zawierający 20 różnych fragmentów jego refleksji.

Congar należy niewątpliwie do największych postaci Kościoła XX stulecia. Jego myśl to ogromne bogactwo potrzebujące odkrycia. Omawiana publikacja jest z pewnością kolejnym krokiem odkrywania znaczenia myśli Congara dla chrześcijaństwa. Wprawdzie autorzy nie podają nowych i nieznanych elementów czy wniosków wynikających z myśli dominikańskiego teologa (co zresztą nie było ich celem), to atutem książki jest to, że przedstawia całościowo jego drogę jako człowieka, chrześcijanina, zakonnika, teologa... Takie ujęcie stanowić może doskonały punkt wyjścia i zachętę do dalszej teologicznej zadumy nad jego myślą.

Ks. Sławomir Zieliński
WTL UŚ – Katowice

Ks. Dariusz A. S o b k o w i c z. *Teologia jako historia według Bruno Fortego*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 ss. 168.

Jedną z podstawowych dziś spraw dla teologii jest określenie jej wzajemnej relacji do historii. Problem ten sięga swoimi korzeniami przełomu XIX i XX wieku, który to odznacza się pewnym ożywieniem zagadnienia historii jako nauki w ogóle. Widać to